

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

А. Є. Конверський

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ

ПІДРУЧНИК
ДЛЯ СТУДЕНТІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ УСІХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Київ
«Центр учбової літератури»
2018

УДК 16(075.8)
К 64

*Рекомендовано до друку
Вченою радою філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 8 від 23 квітня 2018 року)*

*Ухвалено науково-методичною радою
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Протокол № 5-17/18 н. р. від 21 червня 2018 року)*

Рецензенти:

Комаха Л. Г. – доктор філософських наук;

Щербина О. Ю. – доктор філософських наук.

Конверський А. Є.

К 64 Критичне мислення. Підручник для студентів навчальних закладів вищої освіти усіх спеціальностей. – К.: Центр учбової літератури, 2018. – 344 с.

ISBN 978-617-673-804-6

Підручник присвячений одній із надзвичайно цікавих та необхідних галузей людської діяльності – *критичному мисленню*.

Адже вміння будувати доведення, спростування, проводити аналогії, висувати гіпотези, здійснювати пояснення, передбачення, знаходити і усувати помилки в своїх та чужих міркуваннях, бути непереможним в дискусії, полеміці робить Вас успішним в бізнесі, політиці, юридичній теорії та практиці, науці, в повсякденному житті і т.д.

Людство, як і дві тисячі років тому захищає істину і рішуче нищить софістику та еkleктику, використовуючи засоби все тієї ж традиційної логіки.

Підручник розрахований на студентів вищих навчальних закладів усіх спеціальностей, на всіх, хто готується проходити випробування ЗНО, кваліфікаційних іспитів та співбесід.

УДК 16(075.8)

ISBN 978-617-673-804-6

© Конверський А. Є., 2018.
© Центр учбової літератури, 2018.

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ I. Предмет логіки	8
1. Визначення логіки як науки. Поняття критичного мислення	8
2. Критичне мислення і основні формально-логічні закони	20
Контрольні питання та вправи	41
Розділ II. Формалізація як метод логіки	42
1. Поняття формалізації	42
2. Структура формалізованої мови	49
Контрольні питання та вправи	52
Розділ III. Історичний характер логіки як науки	53
1. Логіка стародавньої Індії	53
2. Попередники Логіки Арістотеля у Стародавній Греції	60
3. Логічне вчення Арістотеля	64
4. Особливості логіки Стоїків	67
5. Особливості схоластичної логіки	68
6. Новаторські ідеї логіки Ф. Бекона	69
7. Сучасна логіка – другий етап у розвитку логіки як науки	72
Контрольні питання та вправи	77
Розділ IV. Критичне мислення та логічні операції над поняттями 78	
1. Логічна структура поняття. Види понять	78
2. Логічні відношення між поняттями	85
3. Обмеження та узагальнення поняття	89
4. Поділ поняття та правила поділу	91
5. Визначення поняття та правила визначення	100
Контрольні питання та вправи	109
Розділ V. Критичне мислення і логічні характеристики судження	112
1. Логічна структура судження. Види суджень	112
2. Класифікація категоричних суджень. Логічні відношення між категоричними судженнями	119
3. Види складних суджень. Логічні відношення між складними судженнями	139
Контрольні питання та вправи	161

Розділ VI. Критичне мислення і теорія умовиводу	164
1. Загальна характеристика умовиводу	164
2. Умовиводи логіки суджень	166
3. Умовиводи логіки суджень у традиційній логіці	189
4. Безпосередні умовиводи	198
5. Простий категоричний силіогізм	214
5.1. Структура та склад простого категоричного силіогізму	214
5.2. Аксиома простого категоричного силіогізму	216
5.3. Правила простого категоричного силіогізму	219
5.4. Ентимема.	237
6. Недедуктивні умовиводи.	248
6.1. Неправильні модуси умовно-категоричних і розділово- категоричних силіогізмів.	249
6.2. Індуктивні умовиводи.	251
6.3. Аналогія.	263
Контрольні питання та вправи	269
Розділ VII. Аргументація.	272
1. Визначення аргументації. Співвідношення аргументації та логічного обґрунтування знання.	274
2. Поняття доведення. Структура доведення	300
3. Види доведення	307
4. Спростування	312
4.1. Спростування тези	312
4.2. Спростування аргументів	315
4.3. Спростування демонстрації.	316
5. Правила доведення і спростування.	317
5.1. Правила і помилки стосовно тези.	317
5.2. Правила і помилки стосовно аргументів.	321
5.2. Правила і помилки стосовно демонстрації	322
6. Пояснення і передбачення як види логічного обґрунтування знання.	322
7. Види аргументації.	325
8. Раціональна та нераціональна суперечка	329
Контрольні запитання та вправи.	337
Список літератури	338

ВСТУП

В реальному повсякденному житті ми не рідко буваємо свідками коли в ході політичної дискусії, бізнесових переговорів, судових засідань, наукових суперечок, а то й просто в звичайних комунікаціях опонент навмисно, або ненавмисно припускається логічних помилок, які зразу важко розпізнати, а тим більше вказати причину їх появи та шляхи їх усунення.

І яким радикальним кроком є заява одного з учасників дискусії про те яка саме логічна помилка має місце і як її усунути, (що наприклад, в даному судовому засіданні має місце помилка «аргументація до людини» і її можна усунути шляхом акцентування уваги не на характеристиці звинувачуваного, а на оцінці скоєного звинувачуванням і т.д.)

Або візьмемо іншу сферу соціального життя, коли спонукати особистість, людські маси до певних дій можна шляхом погроз, обіцянок, нагород, вмовлянь, заохочень, лестоців, але сáмим результативним і надійним способом спонукання є доведення. Якщо людині, людським масам вдалося довести певний план дій, ідею, то тоді для конкретної особистості чи людських мас цей план стає власною стратегією.

В основі цього всього лежать навички **критичного мислення**, які обумовлюються глибоким знанням правил і законів логіки.

Логіка як одна із найдавніших галузей наукового знання займає особливе місце в духовній культурі людини від початку її виникнення як науки. Роль логіки у сучасному світі науки важлива та багатопланова. Зрозуміло, що із часом змінюються стратегії логічних досліджень, формуються нові логічні методи, виникають нові парадигми логічного пошуку які відображають виклики сучасної науки і практики.

Цікаво зазначити, що після падіння Античної цивілізації перше, що було відновлено з Античної науки, – це логіка Арістотеля. Відомою є негативна позиція Середньовіччя до всієї Античної науки, але принципове її визнання почалося саме із перших семи глав арістотелівських "Аналітик".

В епоху Відродження знову ж першими були відновлені та активно використовувалися відкриті за часів античності логічні ме-

тоди. Із цього починається філософія Р. Декарта та інших мислителів, із цього часу починається вся наука Нового часу.

Арістотелю належить заслуга створення логіки як засобу захисту істини та викриття софістики. Саме в цих якостях вона є незмінною ось уже понад два тисячоліття. У період Середньовіччя схоласти продовжили розробку проблем логіки. Вони ввели в логіку латинську термінологію. Ф. Бекон дослідив основи індуктивних умовиводів. Дослідження видатного німецького філософа й математика Г. Лейбніца поклали початок другому етапу логіки – сучасній логіці (середина ХІХ ст.).

При написанні підручника з логіки виникає досить складна проблема, пов'язана із дивовижними успіхами сучасної логіки. Унаслідок цих успіхів, особливо у сфері теорії логічного висновку та логічної семантики, виникла думка про непотрібність традиційної логіки. ***Проте люди, як і дві тисячі років тому, продовжують міркувати, доводити, спростовувати, користуючись природною мовою.*** І тут найефективнішим засобом є апарат традиційної логіки. У зв'язку із цим виникає питання: як поєднати викладання традиційної логіки із результатами сучасної логіки? У сучасній логіці багато проблем традиційної логіки висвітлюються по-новому, наприклад, проблеми суджень з відношеннями, складних суджень, логічних законів тощо. Сучасна логіка відкрила нові форми міркування й нові види логічних зв'язків. Тому говорити нині про традиційну логіку без урахування досягнень сучасної логіки просто неможливо.

І все ж таки, як поєднати в одному курсі матеріал традиційної і сучасної логік? Зрозуміло, що це дві різні логічні системи, два різних етапи однієї науки, але йдеться про логіку як навчальну дисципліну й тут це поєднання необхідне.

Отже, головна складність ситуації полягає у принциповій відмінності між традиційною та сучасною логікою при підході до аналізу міркування. ***Традиційна логіка аналізує мислення, зокрема такі його форми, як поняття, судження, умовивід, а сучасна логіка досліджує мову, точніше її смисловий зміст, і тому в ній йдеться не про форми мислення, а про терміни та висловлювання мови.***

Поєднати ці два підходи складно. Тому є сенс при викладанні традиційної логіки використовувати результати сучасної логіки там, де вона глибше висвітлює певну проблему або додає щось нове. Деякою мірою взірцем щодо цього може бути висвітлення аристотелівської силогістики Я. Лукасевичем.

Усе це було взято до уваги при написанні підручника.

Створюючи підручник, автор урахував результати праць В. Асмуса, В. Брюшинкіна, В. Бочарова, Є. Войшвілла, К. Жоля, О. Івіна, Ю. Івлева, Н. Колотілової, Л. Комахи, Є. Леднікова, В. Маркіна, О. Нікіфорова, С. Поварніна, М. Поповича, О. Смирнової, А. Уймова, І. Хоменко, О. Щербини.